

До разової спеціалізованої ради PhD 14248
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата історичних наук, доцента,
доцента кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Костюк Лесі Володимирівни

на дисертаційне дослідження Андрухів Івана Арсеновича
на тему: **«Відображення римо-католицького впливу в богословській
спадщині та практичній діяльності єпископа ГКЦ Григорія Хомишина»**,
представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,
за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами.

Питання розвитку Греко-католицької церкви упродовж першої половини ХХ ст. належить до числа найбільш дискусійних у сучасній українській історіографії, оскільки саме в цей період відбувалися глибокі трансформації конфесійної, національної та суспільної ідентичності українців Східної Галичини. В умовах перебування регіону у складі різних державних утворень, посилення асиміляційної політики, загострення міжнаціональних суперечностей та поширення тоталітарних ідеологій Греко-католицька церква виступала не лише релігійною інституцією, а й важливим чинником суспільної консолідації українства. Особливе місце в цих процесах посідає діяльність єпископа Станіславівського Григорія Хомишина – одного з найвпливовіших і водночас найбільш контрверсійних ієрархів ГКЦ першої половини ХХ ст. Його богословська спадщина та практична діяльність були спрямовані на реформування церковного життя шляхом посилення зв'язків ГКЦ із римо-католицькою традицією, що знайшло вияв у впровадженні літургійно-обрядових

новацій, календарній реформі, підтримці celibату духовенства, розвитку Католицької Акції та активізації парафіяльного життя.

Актуальність теми посилюється тим, що питання співвідношення східної та західної традицій у ГКЦ та збереження власної конфесійної ідентичності залишаються предметом наукових і суспільних дискусій і в сучасних умовах. Попри значний науковий інтерес до історії ГКЦ міжвоєнного періоду, проблема римо-католицького впливу в богословській спадщині та практичній діяльності Г. Хомишина досі не була предметом комплексного наукового дослідження. У сучасній історіографії переважають праці, присвячені окремим аспектам його діяльності – суспільно-політичним поглядам, літургійним реформам, взаєминам із митрополитом Андреем Шептицьким, польськими, радянськими та німецькими урядовцями. Натомість комплексний аналіз римо-католицького впливу в богословську спадщину та практичну діяльність єпископа досі залишався недостатньо опрацьованим. Саме тому дисертаційне дослідження є своєчасним і науково значущим, оскільки заповнює важливу прогалину в українській історіографії, дозволяє глибше осмислити механізми формування конфесійної ідентичності ГКЦ, специфіку внутрішньоцерковних реформ та роль церковних ієрархів у процесах суспільної модернізації українців Східної Галичини першої половини ХХ ст.

Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної теми кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Релігія і Церква у контексті світових і суспільних трансформацій» (державний номер реєстрації 0123U101108).

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає в комплексному й системному осмисленні богословської, церковно-реформаторської та суспільно-релігійної діяльності єпископа Григорія Хомишина в контексті римо-католицького впливу на розвиток Греко-

католицької церкви першої половини ХХ ст. Автором здійснено ґрунтовний аналіз богословської спадщини владики як цілісної концепції реформування ГКЦ, введено до наукового обігу нові архівні документи, що дозволило реконструювати його бачення зближення з римо-католицькою традицією. Важливим здобутком роботи є дослідження богословських, літургійних та термінологічних дискусій, а також висвітлення міжособистісних і церковно-інституційних взаємин єпископа Г. Хомишина з визначними діячами тогочасної Церкви та суспільства, зокрема Андреем Шептицьким, Юзефом Більчевським та Осипом Назаруком.

Дисертантом суттєво поглиблено дослідження чинників формування світоглядних і реформаторських позицій Г. Хомишина, особливостей його церковно-релігійної діяльності в умовах зміни політичних режимів, а також специфіки дипломатично-церковних взаємин між Святим Престолом, ГКЦ та Республіка Польща у міжвоєнний період та упродовж радянсько-німецької окупації. Подальшого розвитку набули питання впливу ватиканської політики на внутрішньоєпархіальні процеси в ГКЦ, інституційних форм римо-католицького впливу та формування церковно-історичного портрета єпископа Г. Хомишина як однієї з ключових постатей історії ГКЦ першої половини ХХ століття.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Дисертація Івана Арсеновича Андрухів є завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-методичному рівні. Автору вдалося комплексно розкрити проблему відображення римо-католицького впливу в богословській спадщині та практичній діяльності єпископа Григорія Хомишина шляхом поєднання історичного, церковно-релігійного та богословського підходів до аналізу досліджуваної проблематики. Ґрунтовний аналіз тексту дисертації свідчить про глибоке розуміння порушеного питання та покрокову реалізацію поставлених завдань.

Наукова праця побудована із використанням системи методів дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукції, дедукції, абстрагування, систематизації, історичний та логічний), спеціальні (історико-генетичний, історико-системний, порівняльно-історичний, діахронний, статистичний, бібліографічної, джерелознавчої і архівної евристики), чим і забезпечується наукова ґрунтовність і оптимальність висвітлення як окремих аспектів дисертації, так і праці загалом.

Структура дисертаційної роботи: кваліфікаційне дослідження складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (270 найменувань), додатків (1). Загальний обсяг дисертації складає 241 сторінка, з яких 172 сторінки основного тексту. Зміст дисертації відповідає актуальним вимогам до робіт такого типу: кожен з розділів підпорядкований концептуальній ідеї, розкриває мікротему в цілому, містить аргументовані висновки.

У вступі подано загальну характеристику дисертації: обґрунтовано актуальність, визначено об'єкт і предмет, сформульовано мету й завдання, описано методи дослідження, наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, подано відомості щодо апробації та впровадження отриманих результатів.

Перший розділ присвячений аналізу історіографії та джерельної бази дослідження життя та діяльності Г. Хомишина, особливості функціонування ГКЦ у період перебування Східної Галичини під владою Австро-Угорщини, Республіки Польща, а також у часи радянської та німецької окупацій, що засвідчує високий рівень наукової підготовки автора, відповідальне ставлення до проблеми. Заслуговує на схвалення чітке структурування історіографічного огляду, що поділений на логічні групи: роботи науковців української діаспори; праці українських дослідників доби незалежної України; дослідження зарубіжних науковців. Такий підхід дозволяє простежити еволюцію наукових підходів до вивчення теми. Схвалення заслуговує система класифікація джерел,

поділених на три обґрунтовані групи. Ретельний опис кожної групи свідчить про вагомому джерелознавчу роботу. Автор уміло поєднує архівні матеріали з періодичними виданнями, документальні збірники із епістолярною спадщиною з спогадами сучасників, що забезпечує репрезентативність та глибину емпіричної основи дослідження. Важливо, що увагу приділено також богословській періодиці, що дає змогу врахувати внутрішній дискурс церковного середовища в межах Станіславівської єпархії. Варто відзначити, що дисертант чітко визначив теоретико-методологічну базу дослідження, спираючись на конкретно-історичний підхід та використання новітніх методологічних інструментів. Це надає роботі сучасного звучання й дозволяє не лише фіксувати факти, але й здійснювати аналітичну інтерпретацію процесів.

Другий розділ дисертаційного дослідження «Єпископське служіння Григорія Хомишина в умовах суспільно-політичних трансформацій (1904–1945 рр.)» присвячений аналізу єпископського служіння Григорія Хомишина в умовах суспільно-політичних трансформацій 1904–1945 рр. та є одним із найбільш змістовних і концептуально важливих у структурі роботи. Автор комплексно висвітлює діяльність владики в контексті складних політичних змін, які відбувалися на території Східної Галичини у період перебування регіону під владою Австро-Угорщини, Польщі, радянського та нацистського окупаційних режимів. Позитивним аспектом розділу є інтерпретація церковно-релігійної діяльності єпископа на тлі суспільно-політичних процесів досліджуваного історичного періоду. Автор переконливо доводить, що реформаторська діяльність Г. Хомишина формувалася під впливом не лише внутрішньоцерковних чинників, але й ширших політичних та ідеологічних трансформацій першої половини ХХ століття. Особливої уваги заслуговує характеристика управлінських та пастирських ініціатив єпископа у Станіславівській єпархії, а також аналіз його бачення українсько-польського

порозуміння, ролі Церкви у суспільстві та шляхів збереження релігійної ідентичності греко-католиків.

Автор ґрунтовно проаналізував суспільно-просвітницьку працю владики, зокрема видавничу діяльність (часопис «Нова Зоря»), функціонування молодіжних та культурно-просвітницьких організацій («Українська християнська організація», «Українська студентська християнська організація», «Єдність», «Скала»), освітніх установ (Станіславська духовна семінарія, курси для сільської молоді) та політичних ініціатив (Українська католицька народна партія, з 1932 р. – «Українська Народна Обнова»). Це дало змогу розкрити багатогранність постаті єпископа Г. Хомишина як церковного діяча, богослова й суспільного лідера. Важливим здобутком розділу є також висвітлення служіння єпископа в умовах подвійної окупації 1939–1945 рр., коли Церква діяла в атмосфері репресій, політичного тиску та загрози інституційного знищення.

Третій розділ дисертаційного дослідження «Запровадження єпископом Г. Хомишиним римо-католицьких новацій у літургійно-обрядову практику громад Станіславівської єпархії» присвячений аналізу запровадження єпископом Григорієм Хомишиним римо-католицьких новацій у літургійно-обрядову практику громад Станіславівської єпархії. У розділі автор комплексно дослідив вектори реформаторської діяльності владики, зосередивши увагу на богословських, дисциплінарних та літургійних аспектах трансформацій, які впроваджувалися в середовищі Української греко-католицької церкви в першій половині ХХ століття. Позитивним здобутком розділу є ґрунтовний аналіз причин і механізмів мовної реформи окремих елементів літургійного життя, а також спроба автора простежити взаємозв'язок між богословськими поглядами Г. Хомишина та його практичними реформаторськими ініціативами – введення до церковної практики ГКЦ таких елементів: вервечка, Хресна дорога, культ Пресвятого Серця Христового, молебні, акафісти і дев'ятниці, які досьгодні функціонують у церковній практиці. Особливу увагу приділено дослідженню

літургійної реформи (Євхаристійний культ), календарних змін, впровадження celibату, трансформації дисциплінарних норм духовенства та їхнього сприйняття в церковному й суспільному середовищі. Автор переконливо демонструє, що реформаторський курс єпископа був не сукупністю окремих адміністративних заходів, а цілісною концепцією оновлення ГКЦ, орієнтованою на посилення зв'язків із римо-католицькою традицією та Святим Престолом.

Важливою перевагою розділу є використання широкої джерельної бази, зокрема пастирських послань, приватного листування, церковних документів та матеріалів тогочасної періодики. Це дозволило автору не лише реконструювати зміст реформаторських ініціатив, але й проаналізувати реакцію духовенства, мирян та церковної ієрархії на впровадженні зміни. Окремої уваги заслуговує аналіз богословських дискусій навколо збереження східної ідентичності ГКЦ та співвідношення візантійської і латинської традицій у церковному житті.

Дисертація вирізняється глибиною аналізу, чіткою структурою та практичною значущістю, що свідчить про високий рівень дослідницької роботи, а також про вміння автора поєднувати теоретичний аналіз із емпіричними методами дослідження, обґрунтовувати висновки, важливі для розвитку історичної освіти. Висвітлені проблеми й перспективи трансформаційних процесів надають роботі вагомої наукової та практичної цінності.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні положення та висновки дисертації обговорювались на засіданнях кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тема дослідження апробована на Всеукраїнських та Міжнародних конференціях. Головні положення та результати дослідження знайшли відображення у 10 наукових публікаціях: 6 – статті у фахових наукових виданнях України (категорія «Б»), 4 – матеріали наукових конференцій.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертантом результатів, слід виділити деякі дискусійні питання та висловити окремі побажання:

1. У дисертаційному дослідженні ґрунтовно проаналізовано римо-католицькі впливи у богословській спадщині та практичній діяльності Г. Хомишина, однак недостатньо уваги приділено порівняльному аналізу його концепції із реформаторськими підходами інших ієрархів ГКЦ першої половини ХХ ст., що дозволило б чіткіше окреслити унікальність або типологічність його церковної стратегії.

2. Автор акцентував увагу на інституційних та літургійно-реформаторських аспектах діяльності Г. Хомишина, однак недостатньо висвітлив функціонування парафіяльних об'єднань і братств Станіславівської єпархії як важливого механізму реалізації його пастирської та суспільно-релігійної програми.

3. Для посилення наукової значущості було б цікаво простежити, чи був досвід Г. Хомишина унікальним, і чи вектори зближення із римо-католицькою церквою були властиві в той самий час для греко-католиків інших територій – Львівської, Мукачівської, Перемишльської єпархій, Пряшівщини або в діаспорі (США, Канада). Це дозволило б вивести дослідження на вищий рівень узагальнення.

4. Оскільки діяльність Г. Хомишина припала на період перебування Галичини у складі Польської Республіки, виникає питання про взаємодію єпископа з польською державною адміністрацією. Варто було б уточнити, чи не розглядався його «прозахідний» курс польською владою як інструмент послаблення українського національного руху, і як сам ієрарх балансував між Католицькою Церквою та національними інтересами своєї пастви.

5. Аналізуючи освітню діяльність Г. Хомишина, авторів варто було б більше уваги приділити порівняльному дослідженню навчальних програм Станиславівської та Львівської духовних семінарій. Зокрема, постає питання, чи є підстави говорити про формування своєрідної «станиславівської школи» богослов'я, більш зорієнтованої на латинську традицію, ніж на візантійсько-українську.

Проте висловлені зауваження швидше мають рекомендаційний характер і не впливають на загальний позитивний висновок оцінки проведеного дослідження.

Загальний висновок.

Текст рецензованої роботи «Відображення римо-католицького впливу в богословській спадщині та практичній діяльності єпископа ГКЦ Григорія Хомишина» демонструє високий рівень наукової підготовки, ґрунтовний теоретичний аналіз і практичну значущість результатів.

Дисертація відповідає всім вимогам, що висуваються до наукових кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії, згідно з «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року. Андрухів Іван Арсенович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Рецензент

кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Леся КОСТЮК

